

Tempus og modus som funktionelle kerner (*functional heads*)? Et kerneproblem

Lars Heltoft

Abstract

Generative linguistics treats inflections as subspecifications of the node INFL. This means that, for instance, tense and mood morphemes count as heads, parallel to lexical heads, as far as the formal structure goes. It is hard to find any substantial arguments for this alleged similarity. Taking critical stances by Haspelmath as a starting point, I agree that classical tests like hyperonymy, distributional equivalence or status as a valence bearer will not apply, but contrary to Haspelmath, I hold that dependency does in fact apply, provided that the classical distinction between endocentrism and exocentrism is reintroduced and taken seriously. Tense and mood morphemes are obligatory and therefore heads, in the sense that they contract exocentric constructions.

Semantically, verbal inflections are similar to lexically filled free adjuncts like sentence adverbials and dialogic particles. Both inflections and free adjuncts have scope over a part of the clausal hierarchy, over a predication or over a proposition. As parts of morphology, however, they are turned into exocentric co-heads of the predicate structure of the clause.

This semantic similarity is not captured in the generative framework since free adjuncts are modifiers and inflections are heads. No substantial criteria can be found to show inflections to be endocentric heads, and the exocentric alternative has long since faded into oblivion. Thus, at the level of semantic scope, inflections and free adjuncts are similar, and inflections acquire head status through morfologisation, that is: as one of the heads of an exocentric construction.

Nøgleord

kerne, functional head, adjungering, prædikation, skopus

1. Problemstillingen¹

Den generative lingvistik's begreb **funktionelle kerner** (*functional heads*) dækker den struktur der tillægges bøjningsaffikser af forskellige slags, se eksempel (4). Begrebet og analysen er svære at forstå hvis man stiller det krav at funktionelle kerner skal have substantielle ligheder med mindre kontroversielle former for kerneled.

Strukturelle analyser begrundes traditionelt ud fra operationaliserbare empiriske kriterier. Deskriptivt adækvate strukturanalyser begrundes lokalt og empirisk og ikke alene med forklaringspotentiale eller beskrivelsesøkonomi. Man venter således at de funktionelle kerner kan vises at dele træk med andre, mindre kontroversielle former for kerner. Uden at der skal ligge nogen særlig originalitet i synspunktet, vil jeg fremføre at tempus- og modusflexiver semantisk set ikke ligner sætningens klassiske kerneled (prædikater: frem for alt verber, men også prædikativer og faste adverbialer), men langt mere sætningens frie operatører, som fx sætningsadverbialer eller diskurspartikler.

Vi tager tempus som eksempel. Tempusflexiver har skopus over en prædikation, dvs. at de har semantisk rækkevidde ('virkefelt' hos Engberg-Pedersen mfl. (2005), 'synsvidde' i Hansen & Heltoft 2011) over en prædikation, og det fremkomne resultat kaldes en proposition. Tempus har deiktisk skopusindhold, i forenklet form at angive i hvilken retning i forhold til taletidspunktet modtageren skal søge propositionens tidlige forankring, fremad i tid eller bagud i tid, men ikke at indsnævre og præcisere selve den tidlige reference. Det har vi tidsadverbialer til, jf. Harder 1996: 402-422 og Hansen & Heltoft 2011: V, § 1.

(1) På vejen hjem mødte han en gammel heks

(2)
$$\begin{array}{c} \text{-te/PRT} \\ | \\ \hline \text{på vejen hjem mød- han en gammel heks} \end{array} \quad \text{skopusangivelse}$$

Dette er traditionelt, men alligevel ikke ganske trivielt. Tempus ligner ikke prædikater, for prædikater er relationsangivere mellem potentielt referentielle led. Tempus ligner semantisk set mere et frit adverbial som *på vejen*

¹ Tak til en anonym bedømmer for en omhyggelig kritisk gennemgang af artiklens brug og gengivelse af den generative lingvistik's analyser.

hjem. Det frie adverbials stedsbetydning gælder for hele prædikationens rest, og det har således skopus over prædikationsresten.

- (3)
$$\begin{array}{c} \text{på vejen hjem} \\ \hline \text{mød- } \text{han en gammel heks} \end{array} \quad \text{skopusangivelse}$$

(2) og (3) viser elementær opbygning af skopustræer. Begynder vi nedefra, udvides prædikationen i (3) med et frit adverbial der angiver sted og har skopus over prædikationen, i den betydning at lokaliseringen gælder prædikationen som helhed. Denne nye lokaliserede prædikation udvides så med tempusmorfemet, der har skopus over den og angiver de deiktiske betingelser for at forankre ytringen. I forhold til tempus' placering kan træet udvides opad (med modalitet og illokutionær ramme) og nedad (med fx telicitet). Dette er velkendt fra Simon Diks funktionelle grammatik og kaldes der sætningens lagdeling ('the layering of the clause', se Dik 1997: 50-55; Hansen & Heltoft 2011: I, § 48, 3-4).

Denne skopusanalyse viser hvor jeg finder det vanskeligt at følge teorien om de funktionelle kerner. Kerner har – der hvor vi ellers kender dem fra – ikke skopus. Jeg vender tilbage i afsnit 4 med kriterierne for kernestatus.

2. Basale test

Enhver form for syntaktisk og semantisk analyse forudsætter et antal basale operationer og procedurer til at identificere hvilke enheder og strukturelle relationer der kan og nødvendigvis må indgå i beskrivelsen af det pågældende sprog, og i anden omgang til at redegøre for hvordan dette sprog adskiller sig fra andre sprog. I de fleste teorier og analysepraksis spiller permutabilitet og substituerbarhed en rolle som testbegreber bag bestemmelsen af størrelses distribution og konstituentstatus. Derimod synes begrebet dependens (afhængighed, styring) ikke at spille nær den samme rolle i den generative lingvistik som det gør fx i valensgrammatikker. Når man i valensgrammatikker identificerer valensled (aktanter, eng. *complements*), forudsætter man dependensrelationer mellem prædikatsstammer med styringsfunktion (krav til omgivelserne) og valensleddene, de styrede led; når man identificerer frie led (eng. *free adjuncts*), forudsætter man en skelnen mellem struktur der er fundet og identificeret ved styring (sætningens nukleus), og elementer der kan føjes frit til disse og altså forudsætter

nukleus som kerne, men ikke styres leksikalsk af den. Den muliggør dem kun kategorielt (Hansen & Heltoft 2011: II, § 28).

Til de basale test hører som sagt permutation og substitution: Permutable størrelser anses for konstituentter, jf. fundamentfeltsplacering som ledtest (konstituenttest) både hos Diderichsen (1946: 166) og i den generative lingvistik (se fx indføringer som Haegeman 2006, Vikner 2019, Vikner & Jørgensen 2017). Størrelser med samme distribution anses for at tilhøre samme konstituenttype.

Af disse begrundelsestyper spiller kun de to sidstnævnte en eksplicit rolle i den generative lingvistik. Dependens er ikke en del af de eksplicite teoretiske forudsætninger, i hvert fald ikke som forudsætning for opbygning af syntaktisk struktur. Derimod er dependens den basale relation i grammatikker hvor valens spiller en central rolle, jf. Tesnière (1959), Vater (1978), Nikula (1986), Herslund, Korzen, Nølle & Sørensen (2016), Hansen & Heltoft (2011).

I en dansk kontekst er der ikke mange diskussioner mellem generativister og dependensgrammatikere om dette problem, se dog Platzack (1988), hvor valensgrammatikker sammenlignes med den generative lingvistik i skikkelse af GB-teorien – jeg mener Platzacks pointer ville kunne overføres til minimalismen. Han påpeger kort hvorledes valensbegrebet ikke gives nogen teoretisk selvstændig status i opbygningen af sætningers struktur. I stedet skelnes sætningens forskellige aktanter ved hjælp af tildelingen af semantiske roller: Enhver nominalhed (NP) skal tildeles en semantisk rolle for at kunne realiseres som en aktant, og her finder man så en parallel til valensbegrebet. Verberne subklassificeres med hensyn til semantiske roller. Platzack konkluderer at siden man finder en betydelig overensstemmelse mellem fordelingen af semantiske roller og sætningsstruktur, er det verberet der i et vist omfang afgør sætningens struktur (jf. Platzack 1988: 69).²

3. Kerner og adled i generativ lingvistik og dansk tradition

Som forudsætning for den følgende diskussion giver jeg i 3.1 en oversigt over de to basale sætningsstrukturer i den generative lingvistik, kerne-

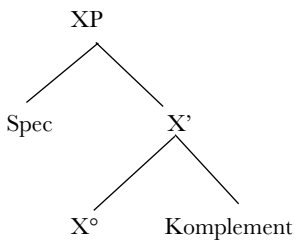
² Platzack fremstiller også teorien om abstrakt kasus, der bruges til at klargøre skellet mellem subjekt og direkte objekt, to sætningsled der ikke kan identificeres på grundlag af semantisk rolle alene. Subjektet får tilskrevet abstrakt nominativ af det finite verbum, og det direkte objekt får den i denne sammenhæng markerede kasus akkusativ. Han burde dermed nok eksplicit have tilskrevet kasusteorien den del af valensbegrebets funktion som semantiske roller (theta-roller) ikke indfanger.

struktur (*head structure*) og adjungering. I 3.2 følger en meget kort oversigt og kritik af brugen af kerne og adled i dansk tradition.

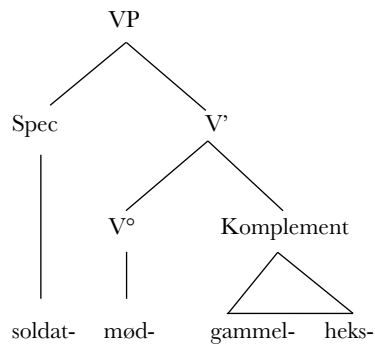
3.1. Kernestruktur og adjungering

Kernestruktur (*head structure*) og adjungering er velkendte, men ikke elementære strukturer, og fremstillingen bliver mere tilgængelig hvis de ikke bare forudsættes. Kernestrukturen vises i almen form i (4), og i en central sætningsapplikation eller derivationstrin i (4'):

(4) Kernestruktur (head structure)

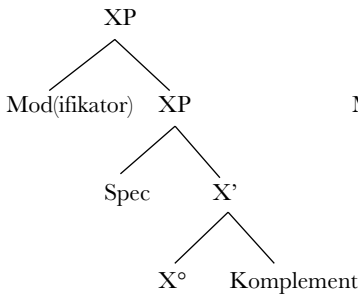

(4')

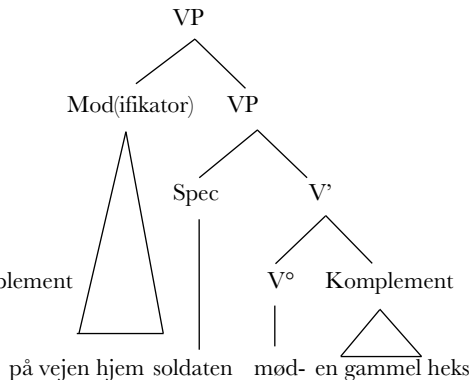

Adjungeringen ses i almen form i (5), og i en central applikation (frit adverbial) i (5'):

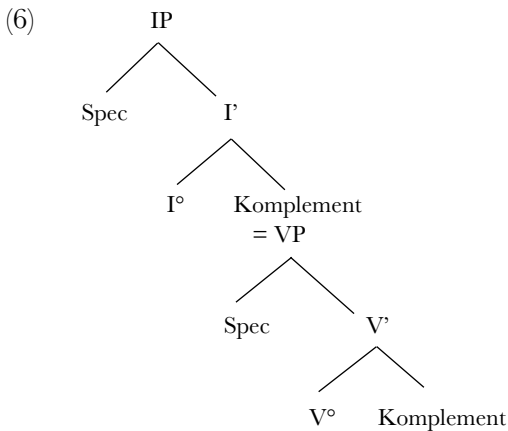
(5) Adjungering

(5')

Man antager nu at verbale (og delvis også nominale) fleksivkategorier syntaktisk set kan forstås som funktionelle kerner (*functional heads*), med samme position i strukturen som kernerne X°/V° i (4), altså den der opbygger den basale prædikationsstruktur i sætningen. Strukturen ser ud som i (6), med en klassisk udgave af notationen (IP = *inflectional phrase*). I dansk kan der ikke genereres nogen leksikalsk størrelse under I° . Det normale er at man regner med et træk som repræsentation for fleksivet, fx [\pm PAST]. Det er ikke altid klart hvorledes sådanne træk skal forstås, om de – som fx i en funktionel grammatik – skal regnes for indholdstræk, altså om de har semantisk indhold.

I bogen *Barriers* (1986) indfører Chomsky muligheden at forstå sætninger som CP° er, *complementizer phrases*.³ Sådanne sætninger har enten en eksplicit indsat leksikalsk subjunktion eller er uden subjunktion og fremtræder da som hovedsætninger når de relevante flytninger har fundet sted.⁴

3 Termen er ikke heldig, fordi det ikke er alle subjunktioner der indleder komplementer. Det giver ikke mening at kalde subjunktioner der indleder frie ledsætninger, for complementizers.

4 De strukturer Chomsky antager i *Barriers*, ser således ud (1986: 2, jf. Haspelmath 2021).

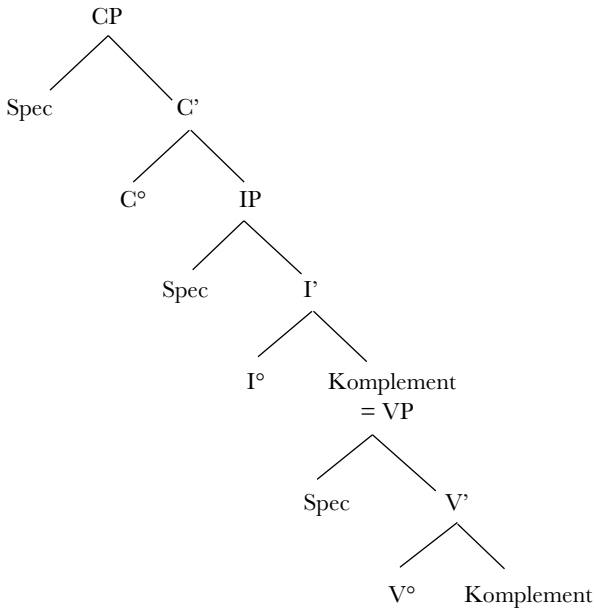
- a. $S = IP = [NP [I' [VP V \dots]]]$

(en sætning dannet uden at der er taget højde for subjunktional udfyldning og uden mulighed for flytning af subjekt og V til CP)

- b. $S' = CP = [\dots [C' C IP]]$

(en sætning dannet med mulighed for subjunktional udfyldning eller flytning af subjekt og V til CP)

(7)

Der er således en vigtig forskel mellem funktionelle kerner og de øvrige kerner i de viste strukturer. Inden for CP og VP kan der genereres en leksikalsk udfyldning (inden for CP en subjunktion i C°, i dansk også alternativt en illokutionær partikel som *gid* og *sikke*; inden for VP et verbum i V°), og man kan spørge om C og V styrer et komplement (hvad de gør i alle nyere teorier jeg kender). Der kan derimod i dansk intet leksikalsk genereres inden for IP. Positionen eller kategorien I° er inden for modellen et sted hvor det er attraktivt for et verbum at lande ved opflytning, for der kan det få tempus fra et iboende træk. Tilsvarende er IP-Spec ikke et sted hvor der kan genereres noget, men en landingsplads for nominale led (NP'er); CP-Spec har samme karakter, altså en landingsplads for topikaliserede led (jf. fundamentfeltet i den danske tradition).

3.2. Kerne og adled i dansk tradition

Dansk grammatisk tradition skelner mellem kerneled (Diderichsen 1946: 141) og adled (modificerende led), typisk i attributiv konstruktion med adjektivisk adled til substantiv som kerne og med mådesadverbial til verbum som kerne.

- (8a) gode nytårsforsætter
 A N
 adled kerneled
- (8b) juble højt
 V Adv
 kerneled adled

Adleddene er mulige udvidelser til en forudsat nødvendig kategori.

Kriterierne har været forskellige. Diderichsen (1946: 141) tager udgangspunkt i substitutionsrelationer, men giver også en dependensanalytisk tolkning af de grammatiske relationer hypotakse, katatakse og paratakse. Mikkelsen taler især om substitution (fx: ”Hvad der bruges som navneord” (1911: 177-78), ”Hvad der bruges som udråbsord” (1911: 486)). På sætningens niveau taler Høysgaard (1752, § 709-711) om verbet som det styrende led (Verbum regens ’verbet når det styrer’), og Diderichsen om verbet som kernen i verbalhelheden.

Begrebet adled er ikke altid veldefineret. Diderichsen (1946: 141) bruger det både om frie attributive led og om styrede led der ikke er kerner, altså fx både om frie attributive led som i (8ab) og om objekter som styrede led (komplement). Han anfører nominalhelheden *den gamle Mand* som primært eksempel på et hypotagme (underordningsforbindelse) og siger så om *vi mødte en gammel Mand* at ”Et saadant Forhold bestaar ogsaa mellem *mødte* og *Leddet en gammel Mand*; her er *mødte* Overled [synonym til kerne, LH], fordi det er dette Led, der bestemmer Helhedens [...] Forhold i Sætningen som Prædikat til Subjektet *vi*”.

Læg mærke til betydningen af begrebet *bestemmer* her. Det betyder ’afgør (helhedens syntaktiske relation til resten af sætningen)’ og udpeger altså verbet som kernen; derimod bestemmer adjektivet *gammel* substantivet *mand* i betydningen ’er en bestemmelse til, er attribut til, specificerer’, og Diderichsen gør det ikke let for læseren når han nu siger at sætningen som helhed ”bestaar af et finit Verbum med eventuelt Neksussubjekt og *underordnede Bestemmelser*” (Diderichsen: 142; kursivering tilføjet) og dermed paralleliserer objektet med de attributive led.

Naturligvis kan man i en vis forstand sige at objektet specificerer verbalet (jf. *han mødte* ’indfandt sig, stillede op’) og *han mødte hende* ’traf på’, ’holdt møde med’, men det er så i betydningen ’ophæver verbets polysemi, helt eller delvis’. Der er ingen tvivl om at man må skelne mellem underled der

er styret af et kerneleds ordstamme, og underled der kan føjes frit til et kerneled. Direkte objekter forudsætter et verbum, og verbet styrer blandt andet i denne forstand det direkte objekt, men dettes identitet (syntaktiske udformning og semantiske rolletilskrivning) afgøres af verbalstammens semantik. Valensgrammatikkens begreb om udfyldende led (complements, ty. *Ergänzungen*) er klart, og den generative lingvistik skelner også her mellem complements på den ene side og specifiers og modifiers på den anden, se ovenfor.

3.3. Opsummering

Både den funktionelle semantik og den generative lingvistik regner med to basale semantiske organisationsprincipper, prædikationsstruktur og skopus (adjungering), men der er ikke enighed om hvor grænsen går mellem dem. Den generative lingvistik generaliserer prædikationens X-bar-struktur til at være fælles for prædikationer og for fleksiver og dermed bliver fleksiverne kerner; en funktionel semantik må – som vi kommer ind på nedenfor – regne i hvert fald verbale fleksiver med til skopus, og dansk tradition peger også på ligheden mellem operatører og fleksiver, specielt hvad angår tempus og modus.

4. Haspelmath om *functional heads*

Martin Haspelmath (2021) tager spørgsmålet om funktionelle kerner op, og artiklen har afstedkommet en længere diskussion på academia.edu, se link i referencelisten. Hans strategi er at spørge hvilke klassiske test på kernestatus de funktionelle kerner opfylder, med megen vægt på kategorien bestemmers (D's) status, men jeg vil her begrænse mig til de nævnte verbale fleksiver. Haspelmaths reference (8), i min reference eksempel (9), viser hans udgangspunkt.

(9) “I take uncontroversial contentive heads (noun, verb and adjective heads) to have the key properties in (8)

- (8) a. a head is a hyperonym of the larger expression
- b. a head has the same syntactic distribution as the larger expression
- c. a head is obligatory
- d. a head idiosyncratically selects some of its dependent types (i. e. imposes idiosyncratic, non-semantic selectional requirements)”.

Haspelmath afprøver så disse elementære test på de funktionelle kerner, og resultatet er at man i det store og hele ikke kan applicere testene. Jeg gennemgår dem herefter hvad angår tempus og modus.

a. *Hyperonymitest*. Denne test er bundet til leksikalske enheder, og applikationen til fleksiver virker søgt. Modellen er som følger:

(10)	hyperonym	hyponym
	<i>weather</i>	<i>hot weather</i>
	<i>hot</i>	<i>extremely hot</i>
	<i>play</i>	<i>play well</i>

Da hyperonymet jo er overbegrebet, er det efter testen kerneled. Adjektivet *hot* har substantivet *weather* som kerne, gradsadverbialet *extremely* har adjektivet *hot* som kerne, og mådesadverbialet *well* verbet *play* som kerne. En hyperonymitest for tempus har efter Haspelmath formen

(11)	hyperonym	hyponym
	<i>-ed</i>	<i>play-ed</i>

og jeg tilføjer for egen regning dansk modus imperativ på forstået som angiver af direktiv sproghandlingsramme:

(12)	hyperonym	hyponym
	endelsen <i>-0</i>	<i>spil-0</i>

Efter Haspelmath er det klart at testen ikke viser at I^o er kerne, for ”*played* is a kind of action, not a kind of temporality” (2021: 6), og tilsvarende måtte man sige at *spil-0* ikke er en form for direktiv, men en form for handling. Man kan tilføje at hyperonymirelationen her må ligge på en anden led: 1) mellem betydningsrammen ’direktiv’ og de mange forskellige direktive sproghandlingstyper imperativ i ytringens kontekst kan tolkes som, og 2) (om man vil) præteritums betydningsramme ’afstand fra talesituationen’ (Wivel 1901: 140-42; Hansen & Heltoft 2011: V, § 1) og de to former for afstand: ’afstand i tid’ og ’afstand i realitet’.

b. *Distribution*. Også distributionstesten er begrænset til forholdet mellem ordklasser, for ”functional heads are grammatical markers, and as such they usually do not occur on their own at all” (Haspelmath 2021: 7). Det gælder både tempusmarkører som i *play-ed*, og for min regning

modusformer som *-Ø* i imperativ. Man kan således ikke spørge til de funktionelle kerner selvstændige distribution.

c. *Obligatorisk-fakultativ som parameter*. “Are functional heads generally obligatory, while their dependents are optional? Again, in general this is not the case. (...) many “TPs” can occur without a tense marker (cf. *we play-ed*, *we play-Ø*),⁵ (...) and many languages lack markers of illocutionary force entirely.” (Haspelmath 2021: 7). Haspelmaths synspunkt er her at modsat hvad man skulle vente, er tempus af og til ikke til stede, og illokutionære markører kan også være optionelle.

Det kan ikke være udtrykket (‘tense marker’) der skal spørges efter, men kategorien, og her har nullet betydning som oppositionen til PRT, altså PRS. Man kan se en kendt tøven over for nul-morfemer hos Haspelmath her, jf. Haspelmath 2006, og selv om han tilsyneladende trækker lidt i land straks efter, fastholder han en distance:

“And it may be important that inflectional exponents are often thought to be obligatory by definition, so that, for example, the fact that a singular-plural contrast is an inflectional paradigm means that there must be a “singular exponent” (even if it is zero)” (Haspelmath 2021: 8)

Haspelmath kan kun fastholde at forestillingen om tempus ikke er obligatorisk (i det givne eksempel) ved at reducere formen *play-Ø* til tempusløs. Hvor Haspelmath hermed mener at have afvist obligatoriskhed som relevant testparameter, vil jeg her vende tilbage i afsnit 5 til det klassiske synspunkt at tempus er eller kan være obligatorisk, og at dette er et kriterium for kernestatus – dog ikke i betydningen ‘functional head’.

d. *Idioselektion* ‘idiosélection’. Haspelmath (2021: 8) forklarer dette lidt kringledede begreb som et generaliseret valensbegreb, ”intended to subsume Zwicky’s (1985) old terms subcategorization (the requirement of elements of a certain category) and government (the requirement that the subcategorized elements have a certain form, e.g. dative case).” Generalisationen består i at præpositioner og subjunktioner (complementizers) kommer med blandt elementer der kan styre deres omgivelser envejs, enten deres kategori og/eller deres bøjningsform. Resultatet er stadig at tempusformer ikke kan styre deres omgivelser i den

5 Haspelmaths *-Ø* for ‘nul’ gengives i citat, men ellers bruger jeg *-Ø* for endelsen ‘-nul’.

betydning at de har valens. Tilsvarende – kan jeg tilføje – vil gælde for moduskategorien.

Haspelmaths konklusion (2021: 11) bliver at ”there is very little evidence that functional elements [...] generally behave like contentive heads <N, V og A, LH> with respect to the four head criteria of (8a-d),” min nummering (9). Han slutter med en fanfare: ”This tentative finding is a strong reason to suspect that the functional-head theory is probably wrong.”

4.1. Kommentar

Haspelmaths argumentation forudsætter at ligheden mellem leksikalske kerner og funktionelle kerner skal kunne vises gennem empiriske test, og jeg ser bort fra fanfaren og fremhæver den del af hans konklusion som er at de klassiske test ikke kan generaliseres til det funktionelle niveau og dermed ikke kan vise at fleksiver er kerner.

Hvis vi forudsætter som traditionen at fleksivkategorier ikke har deskriptiv betydning, men angiver grammatiske tolkningsinstruktioner, er der ingen grund til at forsøge med en hyperonymitest; og hvis fleksiver er bøjningsendelser, kan de ikke forekomme solitært og dermed være enebestemmende for distributionen, og så er der ingen grund til at vente de har samme distribution som fx det verbum de bøjer. Verbalstammen *spill-* får som bekendt sin distribution (evne til syntagmatisk placering) ændret ved kommutation af finit tempusform *spill-er* med infinit supinumsform *spillet*, men bøjningens skopusfunktion ændres også fra forankring til perfektum (forenklet fremstilling, se nedenfor side 64). Og heller ikke punktlet om valens (idiosелеktion) kan ventes at føre nogen vegne, da også det drejer sig om stammernes selektionspotentialer. Flexiver har ikke valens. Kun komparation angiver en relation mellem aktanter, men hverken i ældre indoeuropæisk eller i nyere dansk er komparation en fleksivkategori. Det er ikke bøjning, men derivation (Hansen & Heltoft 2011: VII, § 8.1).

Af Haspelmaths fire kriterier typer forudsætter a ’hyperonymi’, b ’distribution’, og d ’idiosелеktion’ at det er leksikalske størrelses kernestatus vi definerer. Derimod forudsætter kriterium c ’dependens’ ikke dette leksikalske udgangspunkt, og dermed står dependens tilbage som et muligt basalt kriterium for kernestatus.

4.2. Behovet for et andet kernebegreb

Haspelmath leder altså efter empiriske test på funktionelle kerner, men henter dem fra semantiske ordklasser, og den generative lingvistik gene-

raliserer en formel struktur uden at stille spørgsmålet om kriterier for de funktionelle kerner status overhovedet.

I den generative lingvistik skelnedes der oprindeligt ikke eksplicit mellem kerner (*heads*) og adled (*modifiers* el. *specifiers*), et forhold som allerede Lyons (1968: 230-31, 234-35) har gjort opmærksom på. Den amerikanske tradition fra Bloomfield (1933) har ellers en klar nok distinktion mellem endocentriske konstruktioner (*poor John ~ John*) og exocentriske konstruktioner (*in Vancouver ~ there*), svarende i det store og hele til Hjelmlevs distinktion mellem hypotagmer og katatagmer, og man kan spørge om det ikke netop er denne distinktion der skal formaliseres. På dagsordenen ville vi så få et tydeligt skel mellem den indsigt om sprog der skal formaliseres, og det formelle system der udgør formaliseringen.

Lyons pointerer at den generative lingvistik genskrivningsregler som $S \rightarrow NP + VP$ ikke i sig selv indeholder nogen strukturel karakteristisk svarende til endocentriske og exocentriske konstruktioner. Man kan aflede endocentrisme af regler som $N \rightarrow Adj + N$, men kun indirekte, og strengt taget kan $S \rightarrow NP + VP$ læses exocentrisk: Både subjekt og verbal er nødvendige for at danne noget tredje, en sætning. Først et tiår senere inddrager man endocentrismen i form af 'X-bar'-teorien (Jackendoff 1977, Chomsky 1981), men da på den måde at man definatorisk, men implicit ser bort fra exocentrismen og tolker fx *in Vancouver* som PP, altså med præpositionen som kerne. Endvidere forsvinder de sidste mulige rester af exocentrismen ved at S' tolkes som CP, og S som IP.

Akornai & Pullum (1990) leverer en detaljeret formel analyse af de mange fortolkningsmuligheder og dermed (ifølge dem) uklarheder som X-bar-teorien rummer. Deres eksplicite udgangspunkt er at begrebet 'head' er leksikalsk funderet: "The primary defining property of X-bar systems is what we shall call Lexicality, which requires all phrasal categories to be projections of lexical categories" (1990: 25). I denne sammenhæng hverken kan eller skal jeg komme ind på deres minutuøse formelle analyse, men de har i deres konklusion en pointe jeg er enig i.

"Whether a category is labeled C or S' or S[comp that] is entirely unimportant; what is important is whether the category in question must have as its head the complementizer node (as in current transformational work) or the clausal node (as in Gazdar et al. 1985)." (Akornai & Pullum 1990: 47)

Pointen er her at dette må kunne afgøres på grundlag af empiriske kriterier, men ikke gennem stipulerede ændringer af det formelle system.

Vi har brug for en mere eksplicit bestemmelse af begrebet kerne, og hvis kriterierne skal være sammenlignelige, givetvis også for mere abstrakte kriterier. Og sådanne findes jo i traditionen og i dansk strukturalisme i form af dependens. Hos Hjelmslev findes dependens både som envejsdependens og som interdependens. Jeg vil minde om nedenfor at disse relationer kan fortolkes som test af syntagmers opbygning, og at de åbner op for at både stammer og bøjningsendelser kan have status som kerner (se videre Heltoft 2013).

5. Et strukturalistisk kernebegreb

Da fx tempus er en obligatorisk bøjningskategori og samtidig har skopus, må et kernebegreb der dækker tempus, være defineret på en måde så det ikke udelukker skopus. Der er grund til at præcisere hvorledes valens og fri adjungering er basalt forskellige konstruktionsprincipper: Prædikater har ikke skopus, men angiver en relation til et eller flere argumenter. Leksikalsk set er de kerner fordi de styrer deres argumenttype. Frit adjungerede elementer styrer ikke identiteten af deres virkefelt, men de forudsætter prædikationer eller propositioner, kan føjes frit hertil og dermed gøre dem til deres virkefelt. Adjunkter eller frie led er altså ikke kerner, da de forudsætter en struktur som på sin side ikke forudsætter dem. Det er propositionen der styrer sætningsadverbialet, herunder nægtelsen, og prædikationen der styrer fx et frit tidsadverbial, ikke omvendt.

Det er altså prædikationen eller propositionen der er kernen for et frit led. Skopus er et vigtigt semantisk opbygningsprincip der kan benytte sig af både syntaktisk adjungering og af affiksstruktur. Både ligheder og forskelle skal frem, mellem sætningsadverbialer og dialogiske partikler på den ene side og tempus og modus på den anden. De er alle sammen subjektive, dvs. at de udtrykker et valg med afsenderperspektiv og i denne forstand er 1.personale kategorier. De har alle skopus, men fleksivkategorierne morfologiseres og realiseres naturligvis gennem en syntaks der er meget forskellig fra den simple adjungering af partikler og adverbialer.

Et hovedproblem er den måde endocentrisk (hypotaktisk) konstruktion har bredt sig til at være den eneste model for kerne-tænkning. Exocentrisk (katataktisk) konstruktion er kommet helt i skyggen,⁶ hvor det var en

6 Begrebsparret anvendes så lidt i international syntaks at den romansk-orienterede leksikalske typologi på CBS har ment at kunne overtage begreberne til et helt andet formål.

selvfølge både for Bloomfield og Hjeltslev og Diderichsen at der måtte skelnes. Forskningens landskaber ændrer sig ofte hurtigt.

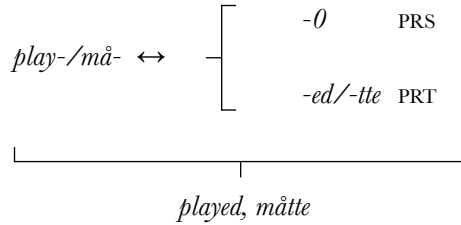
Pointen i exocentrismen er at den exocentriske helhed ikke er ækvivalent med nogen af de to dele der indgår i den exocentriske (katataktiske) relation. Nielsen (2010, 2016) har gjort rede for hvorledes der fremkommer en kvalitativt anderledes kategori gennem katataksen, fx ved perfektumsperifrase og passivperifrase. Et forenklet eksempel: Supinumsformen *spillet* har ingen diatese og ved ikke selv om den er aktiv eller passiv. Den exocentriske forbindelse af hjælpeverbum *have* + supinum er derimod aktiv og perfektum; den ligeledes exocentriske forbindelse af *blive* + supinum kommer ud som passiv, men ikke som perfektum. Hjælpeverbet forudsætter supinumsformen, og supinumsformen forudsætter hjælpeverbet, men alt efter valg af hjælpeverbum bliver resultatet noget tredje. På samme måde med tempusformerne. Verbalstammen indgår exocentrisme med tempuskategorien, og resultatet bliver noget tredje, et finit verbal.

(14)	a.	<i>(we) play-0</i>	<i>play-</i> ↔	-0	PRS
		<i>(we) play-ed</i>		-ed	PRT
	b.	<i>(vi) må-0</i>	<i>må-</i> ↔	-0	PRS
		<i>(vi) må-tte</i>		-tte	PRT

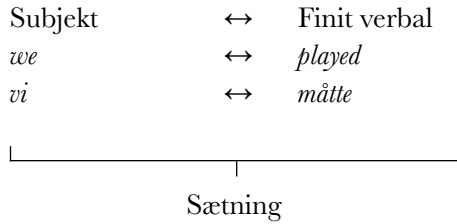
Både stamme og fleksiv skal til for at danne kategorien finit verbal, og de er begge to kerner i det finitte verbum. Sådan fungerer dependenskriteriet som test på at tempus får kernestatus når den morfologiseres. Dette argument forudsætter interdependens som en del af det metodologiske og teoretiske arsenal, og her mener jeg både Haspelmath og den generative lingvistik mangler noget vigtigt. Tempus har som nævnt skopus, men realiseres ikke som et adverbial i dansk. Kategorien bliver sendt gennem konstruktionssyntaksen, som stiller et sæt ekstra betingelser for at tempus kan angive forankringens retning, nemlig

1. Tempus kodes som en del af finittet, og
2. Finittet danner sætning gennem katataktisk forbindelse med subjektet

(15) 1. Finit verbal

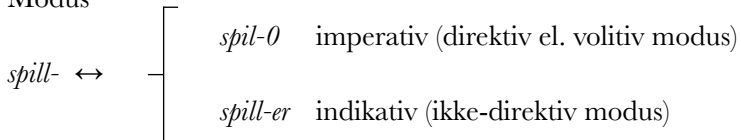

2. Sætning

På tilsvarende måde konstrueres modus i dansk, under forudsætning af at begrebszonen er deiktisk 1. personal nutid, talehandlingens tid.⁷

(16) Modus

Modus er ikke en finit kategori, og det modusbøjede verbum er således den eneste kerne i imperativsætninger, der jo ikke har obligatorisk subjekt. Når *spiller* kræver subjekt, er det fordi det også er tempusbøjet, nemlig med endelsen *-0*.

6. Konklusion

Fleksiverne og de leksikalske operatører ligner hinanden semantisk ved at have skopus. I den generative lingvistik er der ingen ligheder, hverken syntaktisk eller semantisk, mellem modus- og tempusfleksiver på den ene

⁷ Endelsen *-(e)r* må i nyere tid være omtolket til indikativmarkør i betydningen ikke-imperativ. Det er ikke en hoveddiskussion her, men nutidsbetydningen er forudsat, ikke det morfem markerer (Hansen & Heltoft 2011: II, § 26.2).

side og 1.personale operatorer som dialogiske partikler og sætningsadverbialer på den anden.

Flexiver kan ikke forstås som kerner i hypotagmer, og den strukturalistiske tradition tilbyder fortsat et kernebegreb på dependensgrundlag der tillader mere end 1 kerne per enhed. Dermed kan man indfange affiksernes dobbelte status dels som operatorer med skopus, dels som bastet og bundet til prædikationssyntaksen gennem regler for dependens og interdependens.

7. Tillæg: Nutidsdansk indholdssyntaks og udtrykssyntaks i en funktionel og strukturel analyse.

Syntaktisk artikulation finder sted på to niveauer, udtrykssyntaks og indholdssyntaks. Her skitseres et eksempel på analyse af nutidsdansk.⁸ Analysen er stort set forenelig med fremstillingerne i Engberg-Pedersen mfl. (2005).

1. Et udtrykssyntaktisk niveau hvor rækkefølge er et basalt princip, og hvor de relevante enheder er sætningens led som de kan findes gennem traditionens substitutions- og permutationsprøver. I analysen af dansk er permutationsprøver en vigtig test til fastlæggelse af hvad der er topologisk relevant og med hvilken funktion. Udtrykssyntaksen vises her med et sætningsskema af nyere dato, omtrent som i Hansen & Heltoft (2011), men i forenklet form.

X	V	S	DP	SA	V	MA	P	MV
Han	er		jo	faktisk	blevet	uventet	syg	af østers
	Er	hun	så	faktisk	blevet	uventet	glad	for østers

Figur 1. Udtrykssyntaksen. (X = førstepladsen 'fundamentfeltet'; S = subjektets position; DP = dialogiske partiklers positioner; SA = sætningsadverbialernes positioner; MA = mådesadverbialers særposition; P = prædikativposition; MV = middelbare valensleds position)

Skemaet tilordnes sine egne betydningsdistinktioner, se fx Hansen & Heltoft 2011: XVIII om ledstilling som modus, XVI om indholdsfeltet som ikonisk udtryk for ledtyperne; XIX om indholdsfeltet som ramme for umarkeret fokusplacering.

8 Alle sprog har en sådan distinktion, men den udformes sprogspecifikt. Nutidsdansk har fx en mere kompliceret skopussyntaks end ældre middeldansk, og ældre middeldansk har en prædikationssyntaks der mere direkte afspejler relationerne mellem valensbærer og aktanter.

2. Et komplekst indholdssyntaktisk system med to basale konstruktionsprincipper, skopus og prædikation.

2.1. Skopus. Skopusopbygningen ligger bag sætningens lagdeling, se figur 2, hvor figur 1's eksempler analyseres.

INDHOLDSSYNTAKS: SKOPUS OG SÆTNINGENS LAGDELING

= POLYFON RAMME	<i>han er jo faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Dialogisk partikel <i>jo</i>			
= ILLOKUTIONER RAMME	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Deklarativ ledstilling			
= MODAL PROPOSITION	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Modus indikativ: <i>er</i>			
= SUBJEKTIVT KVALIFICERET PROPOSITION	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Sætningsadverbial: <i>faktisk</i>			
= PROPOSITION	<i>han er blevet uventet syg af østers</i>		
+ Tempus (præs): <i>er</i>			
= UDVIDET PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>var- blevet uventet syg</i>	<i>af østers</i>
+ Perfektum: <i>var-</i> + (- <i>et</i> + vokalskifte)			
= PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>bliv- uventet syg</i>	<i>af østers</i>
+ Mådesadverbial: <i>uventet</i>			
PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>bliv- syg</i>	<i>af østers</i>

Figur 2. Analyse af eksempel fra figur 1. Indholdsstørrelserne er sat med SMA KAPITÆLER

2.2. Prædikationssyntaks. Prædikationssyntaksen vises med analysen af figur 1's eksempel i figur 3. Dobbeltrettede pile \longleftrightarrow angiver interdependens, dvs. exocentriske konstruktion (katatakse); enkeltrettet pil, fx \longrightarrow , angiver endocentrisme (hypotakse).

INDHOLDSSYNTAKS: PRÆDIKATIONERS OPBYGNING

[S \longleftrightarrow [V \longleftrightarrow [V \longleftrightarrow P]]] \longrightarrow MV Konstruktion (linje 1)

han var blevet syg af østers

S \longleftarrow \longrightarrow *syg-* \longrightarrow *af* + nominalhed Valens (linje 2)

[+ANIM] [ÅRSAG]

Figur 3. Eksempel på prædikationssyntaksen: hun var blevet syg af østers

Linje 1 viser konstruktionssyntaksen, **kategoriernes** kombinatorik. Der er exocentrisme (katatakse) mellem subjektet og det samlede, komplekse prædikat. Prædikatet består igen af finit hjælpeverbum *var*, der er endocentrisk (katataktisk) forbundet med enheden kopula – prædikativ. Enheden kopula – prædikativ er indadtil også exocentrisk opbygget med katatakse mellem infinit kopula og prædikativt adjektiv. Prædikatet er altså komplekst opbygget med tredobbelt exocentrisk relation. Prædikativanalysen er i øvrigt diskuteret i Heltoft (2013).

Vandret linje med en retning ('spids, pileod') angiver endocentrisme: det komplekse prædikat er kernen, MV komplementet.

Linje 2 viser valens. Det prædikative adjektiv *syg-* er valensbæreren, hvis **stamme** styrer dels subjektsargumentet, dels det middelbare valensled, jf. forskellen i figur 1 mellem *syg af* og *glad for*. Valens er endocentrisk opbygget.

Om forfatteren

Lars Heltoft, professor i dansk sprog, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

- Bloomfield, L. (1933): *Language*. London: Allen & Unwin.
- Chomsky, N. (1981): *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1986): *Barriers*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund og L. Falster Jakobsen (2005): *Dansk Funktionel Lingvistik*. Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København og Roskilde Universitetscenter. <https://lingvistikredsen.ku.dk/pdf/df/DFL-bog.pdf>.
- Diderichsen, P. (1946): *Elementer dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Gazdar, G., E. Klein, G. Pullum & I. Sag (1985): *Generalized Phrase Structure Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Haegeman, L. (2006): *Thinking Syntactically. A Guide to Argumentation and Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Haspelmath, M. (2006): Against Markedness (And What to Replace It With). *Journal of Linguistics*, Vol. 42 (1), 25-70.
- Haspelmath, M. (2021): *Why the functional-head theory in syntax is probably wrong*. Link: https://www.academia.edu/51098638/Why_the_functional_head_theory_is_probably_wrong
- Heltoft, L. (2013): Om neksusbegrebets nødvendighed. I: *Ny forskning i grammatik* 20. L. F. Jakobsen, E. S. Jensen, K. J. Kragh & E. Strudsholm (red.). Institut for Sprog- og Kommunikation, Syddansk Universitet, 108-126.
- Herslund, M., H. Korzen, H. Nølle & F. Sørensen (2016): *Det Franske Sprog Et grammatisk referenceværk*. Link: Det Franske Sprog.
- Høysgaard, J. P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København.
- Jackendoff, R. (1977): *X-bar syntax: A study of phrase structure*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Kornai, A. & G. Pullum (1990): The X-bar theory of phrase structure. *Language* 66(1), 24-50.
- Lyons, J. (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. London: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk ordføjningslære*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Nielsen, P. Juul (2011): *Kongruenskonstruktion i dansk. En syntaktisk analyse af indhold og udtryk*. Oslo: Novus forlag.
- Nielsen, P. Juul (2016): *Functional Structure in Morphology and the Case of Nonfinite Verbs. Theoretical Issues and the Description of the Danish Verb System*. Leiden: Brill.
- Nikula, H. (1986): *Dependensgrammatik*. Språkvårdssamfundets skrifter 16. Lund: Liber.
- Platzack, C. (1988): Valency and GB-grammar. I: F. Sørensen (red.), 57-71.
- Sørensen, F. (red.) (1988): *Valency. Three Studies on the Linking Power of Verbs*. Copenhagen Studies in Language 11. København: Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck.
- Tesnière, L. (1966): *Éléments du syntaxe structurale*. Deuxième édition revue et corrigée. Paris: Klincksieck.
- Vater, H. (1978): On the possibility of distinguishing between complements and adjuncts. I: *Valence, Semantic Case and Grammatical Relations*. W. Abraham (red.). Amsterdam: John Benjamins, 21-45.

- Vikner, S. (2019). Sætningsstruktur og strukturelle flertydigheder. *Ny Forskning i Grammatik* 26: 176-90. <https://doi.org/10.7146/nfg.v0i26.116001>.
- Vikner, S. & H. Jørgensen (2017): En formel vs. En funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *NyS* 52-53, 135-68. <https://doi.org/10.7146/nys.v1i52-53.24954>.
- Wivel, H. G. (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.